

Notes sobre la situació penitenciària a Catalunya

Miguel Ballabriga Alea

La Fundació Carles Pi i Sunyer no comparteix necessàriament les opinions expressades pels autors que col·laboren en les seves publicacions.

Traduccions:

Jordi Palou

Revisió de textos:

Montserrat Solera

© de l'edició: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis

Autonòmics i Locals

Barcelona, febrer 2004

Dipòsit legal núm.: B-26596-04

ISBN: 84-95471-39-1

CONTINGUTS

1. Repartiment de competències i marc legal .. 5
2. Situació actual dels centres penitenciaris catalans 11
3. Aspectes laborals i reformes legislatives 33
4. Nota bibliogràfica 53

1. REPARTIMENT DE COMPETÈNCIES I MARC LEGAL

Ja en l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, a l'article 11.1, es contemplava la possibilitat que el Govern de la Generalitat assumís les competències d'execució de la legislació de l'Estat en matèria penitenciària. Els estatuts del País Basc i d'Andalusia, com també la Llei d'amillorament del règim foral de Navarra, també preveien que les administracions respectives es fessin càrrec de l'execució penitenciària, si bé fins ara l'única comunitat que l'ha assumida plenament ha estat la catalana. I això malgrat que l'article 149.1.6 de la Constitució reserva a l'Estat la competència exclusiva sobre legislació penitenciària; en aquest punt, com ha sigut freqüent, s'ha seguit una interpretació material del terme "legislació" en tant que competència estatal, al marge del rang formal de la norma concreta, per la qual cosa han quedat inclosos en aquest concepte i en el susdit àmbit de competència els reglaments executius que desenvolupen la llei, fet que ha permès d'afirmar que l'Estat ha adquirit títol suficient per a regular *in toto* la matèria. L'execució d'aquesta legislació penitenciària i la conseqüent gestió corresponen únicament a la Generalitat, en els termes que establí el Tribunal Constitucional en la sentència 104/1988.

El traspàs tingué lloc mitjançant el Reial decret 3482/1983 i es circumscrigué a la direcció, l'organització i la inspecció generalment atribuïdes a la Direcció General d'Institucions Penitenciàries a Catalunya, abastant els centres penitenciaris de tot tipus. La comunitat autònoma, per la seva part, quedava obligada a referir les dades estadístiques al Ministeri de Justícia. Amb el traspàs de les competències, també es produí el dels centres penitenciaris i, amb ells, el de tot el personal adscrit a aquests centres.

En conseqüència, l'Estat legisla –fins a la reglamentació– i la Comunitat Autònoma de Catalunya executa les normes. El marc general l'estableix la Llei general penitenciària 1/1979, el reiterat incompliment de la qual per part de l'Administració (un intern per cel·la, unitats amb un màxim de 350 presos, etc.) ja és un tòpic en la literatura sobre el tema. El desenvolupament reglamentari ha conduït a l'aprovació successiva de dos Reials decrets, el 1201/1981 i el 190/1996; aquest darrer actualitzà la normativa penitenciària, adaptant-la a les noves característiques de la població reclusa: més envellida, amb noves malalties (especialment la sida) i amb canvis notables en els hàbits toxicològics. Tot i això, els principis generals pels quals es regeix la normativa continuen essent els mateixos que quedaren reflectits a la Llei penitenciària. Cal tenir en compte que també

continuen vigents diversos preceptes del Decret de 2 de febrer de 1956 per als interns que compleixen condemnes imposades segons el Codi Penal derogat el 1995.

Es tracta, en tot cas, d'una competència la importància de la qual no es pot en absolut menystenir, sia per la seva incidència en els drets i llibertats concrets dels ciutadans que resten sobre la seva indesitjada tutela, sia pels efectes socials, benèfics o nocius segons el cas, que es deriven de la qualitat o les carències de la política pública penitenciària. En aquest sentit, a més, s'ha d'assenyalar que a Catalunya es troba gairebé el 13,5 % dels presos totals al conjunt d'Espanya, i que és la segona comunitat autònoma, per darrere de l'andalusa, en nombre absolut d'interns. Això confereix a la política penitenciària un pes dins l'àmbit de competència del govern autonòmic català que podria exemplificar un autèntic fet diferencial cas que es condugués d'una manera tal que els resultats obtinguts diferissin dels recollits pel Ministeri de l'Interior al territori sota la seva competència.

L'execució de les mesures alternatives a la presó i les activitats de reinserció, en allò que fa referència a l'execució de les penes de treball en benefici de la comunitat i d'arrest de cap de setmana, estan regulades pel Reial decret 690/1996. En aquesta

matèria, la Generalitat ha desenvolupat una activitat legislativa i investigadora pròpia que té com a fita més destacada la Llei 5/1989, de creació del Centre d'Iniciatives per a la Reinserció, una empresa pública de dret privat que té com a missió principal facilitar que els interns de centres penitenciaris o els sotmesos a qualsevol tipus de mesura de seguretat desenvolupin activitats laborals i de formació professional. No obstant això, l'activitat del CIRE ha estat fortament criticada tant des de col·lectius de suport als presos com per part d'advocats, atès que el salari que perceben els presos (una mitjana que no arriba als dos euros l'hora, segons els mateixos interns, o 90 euros mensuals, segons Justícia i Pau) es troba molt per sota de l'establert convencionalment per a cadascuna de les tasques que duen a terme.

És un fet notori, però, que les penes alternatives a la presó –i especialment les de treball en benefici de la comunitat–, ja sigui per l'ús escàs que en fan els jutges i tribunals o per la poca difusió que rep l'oferta existent, a hores d'ara no han arribat a la majoria d'edat en el nostre sistema penològic, basat encara en les penes privatives de llibertat. D'altra banda, en la major part dels casos, la privació de llibertat s'entén com a inserció del reu al sistema penitenciari. Són rares les ocasions en què s'apliquen les disposicions de l'article 87 del Codi Penal (centres de deshabitució com a mesura alternativa a la

presó) o, més generalment, de l'article 96 (centres psiquiàtrics, d'educació especial i de deshabituació com a mesures de seguretat). A més, cal recordar que l'article 105 ofereix una àmplia gamma de mesures no privatives de llibertat (tractament extern en centres mèdics, custòdia familiar i programes formatius, culturals, educatius, professionals, d'educació sexual i similars). L'escàs coneixement de què gaudeixen entre els operadors jurídics dona fe de la poca freqüència amb què s'apliquen.

2. SITUACIÓ ACTUAL DELS CENTRES PENITENCIARIS CATALANS

2.1. La Model, degana de les presons catalanes

Des que es va inaugurar el 1904, la presó Model (actualment Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona) s'ha convertit en símbol i testimoni de la història del país. El lema de la seva Junta Constructora –*In severitas humanitas*– posava de manifest una nova concepció penitenciària que s'anà consolidant entre la societat burgesa de l'època. D'acord amb aquesta concepció, el càstig deixava de concebre's com a venjança o intimidació i passava a ser, cada vegada més, un mecanisme de reinserció social. Fonamentada en el pensament mèdic i penitenciari de l'època, la Model va ser concebuda com un conjunt de cel·les en què el pres s'aïlla de la resta de reclusos. D'aquesta manera, s'evitava la propagació i el contagi del mal social que arrossegava.

Aviat, les previsions inicials de població reclusa es veieren desbordades per l'agitada vida social catalana de les primeres dècades del segle, i les 700 places previstes no trigaren a mostrar-se insuficients. Així, doncs, des de les vagues de 1917-1919, l'aglomeració esdevingué una constant que ha perviscut fins als nostres dies. En tot cas, no podem

deixar d'esmentar el desprietat amuntegament que degueren patir els reclusos de la postguerra, una època en què la població arribà als 12.000 interns (dels quals gairebé un miler van ser executats a l'interior del recinte).

En l'actualitat, el CP d'Homes de Barcelona suposadament té els dies comptats, atès que existeix el propòsit manifest de traslladar el centre de preventius als afores de la ciutat, a un radi de 30 o 40 quilòmetres. Les dificultats a l'hora de trobar un terreny i un municipi disposats a acollir el nou recinte han retardat fins ara l'inici del desmantellament de la Model. S'han formulat crítiques molt severes sobre això, ja que el fet d'allunyar els presos de la ciutat, fins i tot els preventius –que al carrer Entença són majoria–, d'una banda incrementarà els costos i els riscos de les conduccions a disposició de jutjats i tribunals i, de l'altra, redundarà en un major aïllament del pres del seu entorn social, a causa de les dificultats inherents al transport extraurbà. No hem d'oblidar que, fins l'any 1996, el que aleshores era alcalde de Barcelona proposava de reformar la Model i convertir-la en un gran centre exclusivament de preventius. En tot cas, tampoc no hem de perdre de vista que, ja a mitjan dels anys noranta, el Govern de la Generalitat presentà un programa d'actuacions en matèria penitenciària (1997-2001) que, entre altres mesures, preveia la construcció de nous centres i el tancament dels que hi ha a la

ciutat de Barcelona. Aquest pla no s'arribà a materialitzar mai i el seu període d'aplicació va acabar sense que s'hagués dut a terme cap de les obres previstes.

Centre penitenciari: CP Model

Capacitat òptima: 1.687

Capacitat màxima: 1.773

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
2027	1.812	1.622	1.366	1.262	1.319	1.901

2.2. Els altres centres penitenciaris de Barcelona

2.2.1. El Centre Penitenciari de Dones de Barcelona (Wad-Ras)

L'any 1912, l'Ajuntament de Barcelona cedí el solar ocupat actualment per aquest centre penitenciari a la Junta Provincial de Protecció de la Infància i Repressió de la Mendicitat, amb la finalitat de construir-hi una escola-reformatori per a nens i joves. L'obra, projectada per l'arquitecte Enric Sagnier, fou construïda l'any 1915 i guardonada amb el premi anual al millor edifici urbà que atorgava el mateix Ajuntament de Barcelona. Quan a la dècada dels setanta es desocupà l'edifici –s'havia construït un nou reformatori fora de la ciutat–, part de l'edifici s'enderrocà per aixecar-hi un institut. La resta va

ser transformada en centre penitenciar, de menors fins l'any 1983 i de dones d'aleshores ençà.

El centre es divideix en dos blocs de tres plantes i inclou un departament de mares, la secció oberta d'homes (inaccessible des de l'interior) i de dones, i el departament de règim tancat, a més de la guarderia.

Malgrat que una bona part del centre és de construcció recent, i que l'interior ha estat completament adaptat, també és previst que el CP de Dones aviat sigui traslladat fora de la ciutat de Barcelona. Cal tenir en compte, però, el que ja s'ha exposat en el cas del seu homòleg per a homes, el trasllat del qual estava inclòs en el pla director de 1997-2001, sense que per això ni tan sols s'arribés a iniciar el procés.

Centre penitenciar: CP Wad-Ras

Capacitat òptima: 357

Capacitat màxima: 407

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
455	436	391	208	211	222	266

2.2.2. El Centre Penitenciari de Joves de Barcelona (Trinitat)

Situat en un barri de l'extraradi barceloní, en un principi el CP Trinitat acollí els interns de Wad-Ras, que havia estat reconvertit en CP de dones. Així, doncs, la seva fundació es remunta al final de 1983. La creació d'un centre penitenciari dedicat exclusivament al tractament penal dels joves no era només una reivindicació històrica del món penitenciari barceloní i català, sinó que, a més, s'havia de dur a terme per mandat de la Llei orgànica general penitenciària (article 9.2). Les aspiracions inicials, però, no van quedar del tot satisfetes: del recinte previst als afores de la ciutat (s'especulà fins i tot sobre emplaçaments pròxims a Olot) amb un gran nombre d'instal·lacions i mesures terapèutiques per al tractament de les toxicomanies –que van experimentar la seva eclosió durant aquells anys–, es passà a l'edifici actual, que abans de fer l'any ja va superar la seva capacitat òptima. Segons que denuncia Comissions Obreres, actualment s'hi aplica el sistema de "llits calents" per pal·liar la manca de places, de manera que els llits ocupats entre setmana pels interns de tercer grau amb permís de cap de setmana, tot seguit són emprats pels interns amb arrest de cap de setmana. Addicionalment, s'hi ha començat a internar presos adults de primer grau.

El Centre Penitenciari de Joves mai no ha tingut bona premsa i al barri de la Trinitat (al contrari que en el cas de Wad-Ras) sempre ha estat motiu de la ira veïnal. El seu trasllat formava part del pla director 1997-2001, tot i que actualment continua sense saber-se quin serà l'emplaçament del futur establiment, o si bé Catalunya finalment tindrà un centre de joves per a penats i un altre per a preventius. Cal destacar, per últim, que el centre de la Trinitat i, previsiblement, els que el succeeixin, són únicament masculins, de manera que pel que fa a establiments no existeix una institució diferenciada per a joves recluses.

Centre penitenciari: CP Trinitat

Capacitat òptima: 231

Capacitat màxima: 324

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
424	310	261	248	235	249	328

2.3. Els centres penitenciaris de Quatre Camins i Can Brians

Situat al terme municipal de la Roca del Vallès, el Centre Penitenciari de Quatre Camins fou l'últim que l'Estat construï i finançà a Catalunya. La seva inauguració es remunta a 1989, cinc anys després de produir-se el traspàs de competències. Amb

aquest centre, l'Administració central pretenia saldar el dèficit històric en matèria d'establiments penitenciaris que patia la comunitat autònoma. A partir d'aleshores, la creació de nous centres quedava totalment en mans del Govern de la Generalitat. La filosofia amb què es va dissenyar Quatre Camins, un complex de 1.300 places amb organització modular com a via per evitar la limitació a 350 interns per centre (article 12.2 de la LOGP), ha fet fortuna en el mapa penitenciar català.

El CP Quatre Camins s'ha caracteritzat per un progressiu deteriorament de les condicions de vida dels reclusos, un fet que ha motivat amotinaments i batusses a l'interior de la presó. És tristament famós en l'àmbit penitenciar el "mòdul olímpic", muntat el 1992 amb una vida útil màxima de cinc anys i tancat forçosament per ruïna el 2001. D'altra banda, el descontentament dels funcionaris de presons amb el Departament de Justícia ha contribuït a deteriorar el règim quotidià, atès que a la falta d'inversions s'hi han sumat projectes molt criticats, com ara el de les declaracions per videoconferència, el funcionament de les quals es limità al dia de la inauguració, el desembre del 2001, i ha romàs inactiu fins a la seva retirada el maig del 2002. Per últim, l'accés de familiars, advocats i serveis socials al centre resulta extremadament complicat a causa de les deficiències del transport públic.

Centre penitenciari: CP Quatre Camins

Capacitat òptima: 1.094

Capacitat màxima: 1.142

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
1235	1.133	1.133	1.288	1.130	1.307	1.358

Per la seva banda, el Centre Penitenciari Mixt de Brians és el primer de grans dimensions creat per la Generalitat de Catalunya. La seva construcció es perllongà de 1985 a 1991, i actualment ja està en marxa l'edificació d'un nou centre adossat, provisionalment batejat com a "Can Margarit", amb una capacitat inicial que rondarà les mil places. La difusió d'aquesta notícia, sumada a la creació d'un mòdul psiquiàtric hospitalari, ha provocat la protesta veïnal al municipi de Sant Esteve Sesrovires, ja que el centre va camí de convertir-se en el complex penitenciari més gran d'Europa. De la mateixa manera que el CP de Quatre Camins, el de Brians es creà sortejant la disposició legal sobre la capacitat màxima dels recintes penitenciaris, o bé la va evitar mitjançant l'aplicació del criteri modular. De fet, és una mena de còpia de Quatre Camins. Els problemes de Can Brians també han estat paral·lels als del seu homòleg del Vallès, amb l'afegit dels problemes de seguretat provocats per la falta de manteniment i que han afavorit la fuga de diversos reclusos, alguns d'extremadament perillosos.

L'estat del CP Brians deixa molt a desitjar, sobretot si tenim en compte que és el centre de creació més recent: una mostra n'és l'estat dels locutoris de jutges i advocats, o de les dependències del cos de guàrdia dels Mossos d'Esquadra, que han arribat a provocar la intervenció d'Inspecció de Treball. Pel que fa a la zona d'accés restringit, en destaca el mòdul 5, una construcció prefabricada que amenaça de seguir les passes del "mòdul olímpic" de Quatre Camins. En tot cas, aquest centre i el de Quatre Camins configuren la columna vertebral del sistema penitenciari català, especialment pel que fa al compliment de penes.

Centre penitenciari: CP Brians (homes)

Capacitat òptima: 1.165

Capacitat màxima: 1.312

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
1205	1.144	1.146	1.128	1.128	1.088	874

Centre penitenciari: CP Brians (dones)

Capacitat òptima: –

Capacitat màxima: –

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
248	242	231	172	162	184	220

Centre penitenciar: CP Brians (obert)

Capacitat òptima: –

Capacitat màxima: –

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
–	182	180	172	169	115	141

2.4. Els centres de Girona, Lleida i Tarragona

En general, i malgrat la seva notable antiguitat i el fet que sempre està saturat, el Centre Penitenciar de Figueres és considerat un oasi dins l'atragat sistema penitenciar català. En aquest sentit, no ha suposat cap obstacle que sigui el centre amb el percentatge més alt de població estrangera a tot Catalunya (un 60%, la majoria magribins, en contrast amb una mitjana del 25%), ja que per iniciativa de la direcció del centre s'han posat en marxa programes de convivència intercultural, tant entre reclusos com amb la societat en general. Aquest últim aspecte s'ha vist afavorit per l'accessibilitat del complex. Cal destacar que fins fa poc existia també un recinte penitenciar militar al castell de Sant Ferran, que actualment no acull cap intern.

Centre penitenciari: CP Figueres

Capacitat òptima: 150

Capacitat màxima: 227

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
190	186	171	170	168	171	160

El Centre Penitenciari de Girona encara és més petit. Es va inaugurar el 1964 a la pedania de Pont Major, que s'acabava d'annexionar al municipi de Girona. De fet, és la presó més petita de Catalunya. En opinió d'alguns partits polítics, especialment del socialista, les presons de Figueres i Girona s'haurien d'unificar en un únic centre provincial amb capacitat per a 400 interns. Caldria esperar que aquest nou recinte mantingués les excepcionals condicions d'accessibilitat de què gaudeixen tots dos avui dia.

Centre penitenciari: CP Girona

Capacitat òptima: 96

Capacitat màxima: 141

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
138	142	128	121	135	128	161

El Centre Penitenciari de Tarragona, situat en ple casc urbà, en teoria està destinat únicament a preventius, tot i que no és infreqüent que també

aculli alguns condemnats, en funció de les necessitats del sistema penitenciari. Això provoca que, de vegades, l'amuntegament sorprengui fins i tot els avesats en matèria penitenciària, com ara el diputat Masllorens, que va poder constatar que en habitacions individuals hi havia lliteres de quatre places, un fet denunciat també per Comissions Obreres. D'altra banda, el trasllat de presos perillosos a aquest centre de preventius no ha fet sinó augmentar la tensió a l'interior de la presó. Ja fa temps que és previst traslladar aquest establiment als afores de la ciutat, malgrat que, recentment, des de la Conselleria s'ha assenyalat que no es tracta d'una actuació prioritària.

Centre penitenciari: CP Tarragona

Capacitat òptima: –

Capacitat màxima: 250

2004	2002	2001	2001	2000	1998	1994
(1/II)	(22/V)	(21/XI)	(3/I)	(19/I)	(21/I)	(28/XII)
297	312	283	253	242	265	302

Lleida acull el Centre Penitenciari de Ponent, considerat el més conflictiu de Catalunya, fonamentalment perquè hi ha ubicat un dels DERT (Departament Especial de Règim Tancat). Es troba situat als afores de la ciutat i, malgrat que no figura entre els més antics i que la seva situació és òptima (ben comunicat, però no en ple casc urbà), és previst

iniciar els tràmits per al seu trasllat a partir de l'any 2010. L'actual massificació del centre és deguda en gran part a l'increment de la població preventiva. En opinió de la Conselleria, però, la situació millorarà quan es comenci a traslladar interns a les noves presons, tot i que sembla que encara trigaran a inaugurar-se. Adscrita al mateix centre hi ha una unitat de règim obert.

Centre penitenciari: CP Ponent

Capacitat òptima: 837

Capacitat màxima: 990

2004 (1/II)	2002 (22/V)	2001 (21/XI)	2001 (3/I)	2000 (19/I)	1998 (21/I)	1994 (28/XII)
950	902	894	863	839	872	929

Centre penitenciari: Obert Ponent

Capacitat òptima: –

Capacitat màxima: –

2004 (1/II)	2002 (22/V)	2001 (21/XI)	2001 (3/I)	2000 (19/I)	1998 (21/I)	1994 (28/XII)
124	87	81	75	71	59	53

2.5. Els centres hospitalaris penitenciaris

En l'haver de la Generalitat de Catalunya, a més de la construcció del CP Brians, cal afegir-hi també la creació del Pavelló Hospitalari Penitenciari de Terrassa (PHP),

situat a les rodalies de Torrebónica. Des que s'inaugurà el 1993, ara ja fa una dècada, no es va dur a terme cap més obra en matèria d'establiments penitenciaris fins a la creació de l'Hospital Psiquiàtric. Es tracta d'un complex hospitalari dividit en dues ales, la A i la B, destinades respectivament a interns de diferent sexe. Segons denúncies sindicals, però, la massificació del PHP ha derivat en una barreja de malalts psiquiàtrics i de dones a l'ala B, contra qualsevol mena de criteri mèdic i contra la legislació vigent.

La gran assignatura pendent, tant pel gran nombre d'interns susceptibles d'acollir-s'hi com per les possibilitats inexplorades que s'obrien en matèria de tractament penitenciar, era la creació de l'Hospital Psiquiàtric Penitenciar (HPP), que s'inaugurà el setembre de 2003 dins del recinte del centre penitenciar de Brians i que disposa per ara de 67 places. La gestió és encomanada a la Comunitat de Sant Joan de Déu. De fet, una de les causes de la massificació del PHP és l'absència d'un sistema coherent en matèria psiquiàtrica. Actualment, els interns afectats per qualsevol patologia d'aquesta mena disposen d'unitats dins els centres penitenciaris, que, quan s'omplen, provoquen la derivació dels malalts al PHP o a l'HPP. La Generalitat ha construït l'HPP a l'interior del recinte del CP Brians, si bé el mantindrà completament separat de la resta de l'establiment. Per la seva banda, les infermeries de la Model, Quatre Camins i

Brians haurien d'estar a punt de ser reconvertides en unitats polivalents de salut mental.

2.6. Els centres de menors

L'entrada en vigor de la Llei orgànica 5/2000 de responsabilitat penal dels menors ha comportat un augment notable de la població sotmesa a la privació de llibertat en l'àmbit d'aquesta jurisdicció. Si, d'una banda, l'edat d'aplicació de la legislació de menors s'ha ampliat fins als 18 anys, de l'altra, l'arribada massiva d'immigrants menors d'edat, que no ha tingut una reacció clara ni equilibrada per part de les administracions, ha representat un augment substancial de la delinqüència juvenil. Fruit d'aquesta imprevisió, els centres educatius tancats (CET) han anat derivant cap a una situació de col·lapse i fins i tot desgovern que ha transcendit fins a la premsa no especialitzada –menors dormint en màrfegues, lliteres en habitacions individuals, etc. En tot cas, segons el Comitè Intercentres del Departament, la població internada supera en un 20% la capacitat màxima dels CET. Són especialment greus els casos de l'Alzina i els Til·lers. La manca de places, a més, fa que alguns menors condemnats a mesures de règim semiobert es vegin obligats a complir-les en centres de règim tancat. Les mateixes fonts han acusat el Departament de privatitzar de manera encoberta els establiments de compliment

o supervisió de les mesures imposades pels jutjats de menors, ja que dels 115 existents només quinze són de titularitat pública.

En aquest sentit, però, cal destacar que les mesures de règim tancat es compleixen als establiments de titularitat pública, ja que la gran majoria dels privats funcionen més aviat com a centres d'acollida o de gestió de mesures alternatives o preventives. Aquestes últimes van guanyant cada vegada més importància a causa de l'increment de menors extracomunitaris desemparats (que ja representen més del 25% del total), que tenen tendència a ser els menys proclius a romandre voluntàriament als centres. En tot cas, la columna vertebral del sistema està constituïda per cinc centres educatius de titularitat pública i, entre ells, els quatre recintes de compliment de mesures en règim tancat (els Til·lers, l'Alzina, El Segre i, en menor grau, Montilivi), dels quals el primer i l'últim són mixtos. Són, alhora, els que presenten més semblances amb els centres penitenciaris de menors i unes deficiències més greus, tal com s'ha assenyalat més amunt. Cal fer menció del fet que, en aquests establiments, la vigilància és assignada a empreses de seguretat privada.

Típus de mesures	Nombre de places	Localització	
CET Els Til·lers	Règim tancat	50	Mollet del Vallès
CET L'Alzina	Règim tancat i semiobert	55	Palau de Plegamans
CET El Segre	Règim tancat i semiobert	30	Lleida
CESO Montilivi	Règim tancat i semiobert	20	Girona
CESO Oriol Badia	Règim semiobert	14	Guardiola de Fontrubí
CEO Folch i Torres	Règim obert	10	Granollers

Cal fer notar que a la província de Tarragona no hi ha cap centre.

La jurisdicció de menors és, per mandat, la més propensa a la imposició de mesures alternatives a l'internament. Això no obstant, el fenomen migratori, l'ampliació del nombre de subjectes susceptibles de veure-s'hi sotmesos amb l'entrada en vigor de la Llei orgànica 5/2000 (que no ha implicat, tot i la rellevància dels canvis que ha introduït, cap mena de modificació en el sistema autonòmic) i un agreujament perceptible de les conductes delictives –més d'una quarta part dels menors són detinguts per robatori amb violència i intimidació– han provocat que, malgrat tot, l'internament en centres, ja sigui de manera preventiva o bé per al compliment de condemnes, continui essent la sanció estrella de la jurisdicció. Segons dades recollides pel Defensor del Poble, a Catalunya, les mesures imposades d'acord amb la Llei de responsabilitat penal dels menors es poden resumir de la manera següent:

MESURES ANY 2001	Nombre
Internament en centres (cautelar)	456
Internament en centres (definitiu)	265
Internament en centres terapèutics	4
Permanència en centres de cap de setmana	18
Seguiment d'internament en centre terapèutic	3
Llibertat vigilada en medi obert (cautelar)	139
Tractament terapèutic ambulatori en centre obert	18
Permanència de cap de setmana en domicili	2
Llibertat vigilada en medi obert (definitiu)	659
Llibertat vigilada en medi obert amb internament	12
Convivència amb altres persones en medi obert	2
Prestacions en benefici de la comunitat	406
Tasques socioeducatives en medi obert	5

Cal fer menció, per últim, de les greus deficiències que presenten les oficines de les fiscalies de menors i les oficines judicials d'aquesta jurisdicció, a causa sobretot de la infradotació de personal i d'una manca d'especialització deguda al gran nombre d'interins. En alguns casos, com el del Jutjat de Menors de Lleida, l'únic jutge de tota la província no té dedicació exclusiva i l'any 2001 la meitat de la plantilla de l'oficina judicial no estava coberta. Pel que fa a les carències dels jutjats de menors a Catalunya, el Defensor del Poble va situar com a capdavanteres les següents: insuficiència de sales de vistes, carència d'espais per a les esperes de testimonis, absència de centres de detenció annexos a la seu de les oficines de la fiscalia, deficiències

greus en el sistema informàtic, manca d'especialització dels funcionaris, inexistència d'un centre d'internament per a noies –una necessitat cada vegada més peremptòria– i absència de centres d'internament terapèutic. Aquestes carències es veieren extremadament agreujades a causa de l'entrada en vigor de la nova Llei orgànica de responsabilitat penal del menor. En el partit judicial de Barcelona, per exemple, el nombre de causes repartides entre els Jutjats de Menors passà de les 1974 de l'any 2000 a les 8580 de l'any 2001. Això es degué en gran mesura a la remissió d'assumptes que es trobaven en altres òrgans judicials per mandat de la nova llei. Per aquest motiu, ja l'any 2002 el nombre d'assumptes es reduí a la meitat (4818) essent la previsió, per tant, que el volum de treball s'hi estabilitzi en nivells més assumibles.

2.7. El Centre d'Internament d'Estrangers

Tot i que queden fora de l'àmbit estricte del règim penitenciari, no hi ha dubte que els centres d'internament d'estrangers són un híbrid entre la mera detenció policial i la reclusió preventiva. Mancats d'una regulació exhaustiva fins a l'aprovació de la Llei orgànica 4/2000, en l'article 62 i sobretot en el desenvolupament reglamentari de la mateixa llei, sens dubte mereixen una menció. I és que comparteixen amb els centres penitenciaris

la característica que els seus inquilins es troben privats de llibertat *ex lege*. Ja se sap, però, que aquesta privació de llibertat no pot allargar-se més de quaranta dies consecutius per cada expedient que s'obri a l'estranger susceptible d'expulsió, tot i que res no impedeix que se l'interni més d'un cop en virtut d'expedients successius.

L'únic centre d'internament de Catalunya és el CIE de la Verneda, que, segons dades del 1999, podia disposar de 120 places i pel qual, aquell mateix any, van passar 745 estrangers que hi van pernoctar una mitjana de 23 nits. El 2001, però, el Sindicat Professional de Policia Uniformada (SPPU) va denunciar al Defensor del Poble la saturació del CIE, amb una ocupació màxima de 62 places i que, això no obstant, habitualment acull entre 80 i 90 interns. El relator del SPPU no dubta a qualificar el CIE de la Verneda de "centre d'amuntegament", amb els consegüents problemes de convivència i risc potencial en cas d'emergència o evacuació. Malgrat l'absència de dades fiables, res no fa pensar que al llarg d'aquest any la situació hagi millorat. Cal destacar que, en aquest cas, a diferència de tots els exposats fins ara, la competència correspon al Ministeri de l'Interior i no a la Generalitat de Catalunya, el qual ja s'ha compromès a crear un CIE nou a la Zona Franca.

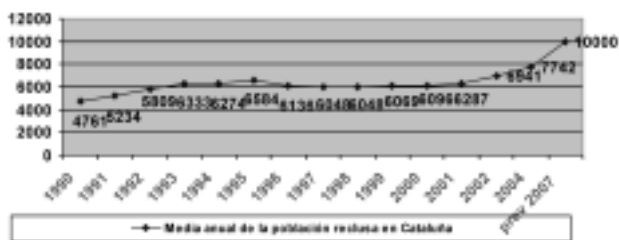
Taula-compendi

Establiment	Nombre òptim de places
CP Model	1.687
CP Wad-Ras	357
CP Trinitat	231
CP Quatre Camins	1.094
CP Brians	1.165
CP Girona	96
CP Figueres	150
CP Ponent	837
CP Tarragona	230
CET Els Til·lers	50
CET L'Alzina	55
CET El Segre	30
CESO Montilivi	20
CESO Oriol Badia	14
CEO Folch i Torres	10
CIE Verneda	62
Total places	6.088

3. ASPECTES LABORALS I REFORMES LEGISLATIVES

3.1. El present del món penitenciari: interns i funcionaris

En la línia del que s'ha esdevingut des de l'entrada en vigor del Codi Penal de la democràcia el 1995, tant les reformes legislatives més recents com les futures (vegeu el punt 3.2), juntament amb el clima social i polític, permeten augurar un increment de la població penitenciària en l'avenir pròxim. La Generalitat ja ha contemplat aquestes previsions a l'esborrany del Pla de Recursos Penitenciaris –independent del Pla de Substitució de les Presons de Barcelona–, en el qual treballa amb un augment del 42% de la població reclusa, que, per tant, rondarà els 10.000 interns (una xifra equivalent a la de la població de petites ciutats com ara Ripoll, o fins i tot superior a la de comarques com el Priorat). Això implica, en les previsions departamentals, la construcció de tres noves presons, a més de les destinades a substituir les situades a Barcelona. Per a una comprensió justa, cal tenir present quina ha estat l'evolució de la població penitenciària durant l'última dècada:

La població reclusa catalana, com l'espanyola, presenta uns trets sociològics molt marcats que permeten establir un model típic d'intern. El fet de poder determinar aquest model en cada moment depèn de la qualitat de la informació disponible, que ara com ara a Catalunya no és ni actualitzada ni transparent, al contrari del que passa amb els centres que depenen del Ministeri. Malgrat tot, però, podem esbossar-ne els trets principals a partir d'alguns elements definitoris.

En primer lloc, la població reclusa catalana és *fonamentalment masculina i jove*, ja que, d'una banda, segons les últimes dades disponibles (febrer de 2002), el 92% dels interns eren homes i el 80% tenia menys de 40 anys (i la meitat, menys de 30). De fet, els darrers anys, el percentatge de dones ha oscil·lat entre el 6% i el 9% i s'ha situat en franges d'edat molt semblants, raó per la qual s'ha de considerar com a dada estable el caràcter masculí i juvenil de la població reclusa.

Un altre aspecte que cal considerar és la tipologia delictiva que ha convertit aquesta població en reclusa. Cal destacar que al voltant del 80% dels condemnats ho han estat per *delictes contra el patrimoni* (principalment robatoris, furts i, en menor grau, estafes) i per *delictes contra la salut pública* (substancialment tràfic de drogues a petita escala). Aquest percentatge augmenta al 85-90% en el cas de les dones. Per darrere d'aquests dos àmbits penals trobem els delictes contra les persones (al voltant del 10%) i contra la llibertat sexual (7%).

En tercer lloc, si tenim en compte la situació processal dels interns, veurem que encara hi ha un 20% de preventius –un fet que representa un percentatge inferior al d'anys anteriors i, per tant, un progrés–, tot i que no són pocs els que ja han estat condemnats i esperen la resolució dels respectius recursos. Així, doncs, la població reclusa està formada majoritàriament per *penats*.

Un factor que s'ha vist sotmès a grans canvis en els últims temps és el de la nacionalitat dels interns, ja que *el nombre de ciutadans estrangers cada vegada és més elevat*, tant en termes absoluts com en termes relatius: ha passat del 13% el 1985 al 30% actual (2004). Entre les causes d'aquest augment cal destacar no solament un índex més alt de comissió de delictes entre aquest sector de la població, sinó també unes dificultats més grans d'accés al règim

obert o a la llibertat condicional. Dins les comunitats foranes de les nostres presons hi destaca la colònia marroquina (33,03%), seguida de l'argelina (8,20%) i de la colombiana (7,48%).

Per últim, una dada d'innegable importància és que la població reclusa és una *població bàsicament malalta*, tot i que les dades disponibles sobre això són inusualment escasses. Es pot afirmar que al voltant de la meitat dels presos consumeix habitualment o és addicte a les drogues o a l'alcohol. Segons les fonts més conservadores, el percentatge de seropositius de VIH puja al 30%, bona part dels quals desenvolupen la malaltia. Els càlculs a la baixa també situen prop del 50% els interns que pateixen o són portadors de l'hepatitis B, i la incidència de la tuberculosi, tot i que no està quantificada, és notòriament més alta que entre la població lliure. La presó, naturalment, agreuja els problemes d'addicció i de salut, no només física, sinó també mental, especialment en els règims especials.

Ara bé, l'augment inequívoc de la població reclusa, especialment marcat en els últims dos anys, quan gairebé ja no queden interns susceptibles de beneficiar-se de les reduccions de condemna que preveia l'anterior Codi Penal (només 600 homes i 24 dones), no ha anat acompanyat d'un increment paral·lel de la plantilla de funcionaris de presons. Mentre que el nombre de presos ha augmentat un

15% des de 1999, el de funcionaris només ho ha fet un 5%. Són unes dades que criden encara més l'atenció si es té en compte que la jornada laboral és de quatre dies laborals seguits de quatre jornades lliures, i que l'índex d'absentisme, en especial la baixa per malaltia, és particularment alt. És per tot això, probablement, que s'ha anat aguditzant el malestar sindical i el clima d'enfrontament entre les centrals i el Departament, sobretot en el cas de Comissions Obreres i molt especialment del Catac, un sindicat majoritari sobretot entre els vigilants (1.800 del total de 2.930 funcionaris). La reestructuració recent de la Direcció General i el relleu d'alguns alts càrrecs sembla que han apaivagat els ànims i aturat les mobilitzacions dels funcionaris, tot i que encara persisteixen amb força les acusacions d'actuació negligent a la Generalitat i la filtració a la premsa de documents relatius al deteriorament de les condicions de treball i d'internament als centres.

Amb la mateixa falta de concreció i els mateixos conflictes sindicals transcorre l'existència dels centres de menors, on la plantilla s'ha incrementat un 100%, mentre que les intervencions d'assessorament als jutjats ho han fet un 476%. Tal com va passar amb els efectes derivats de l'entrada en vigor del nou Codi Penal, sembla que l'Administració no va tenir en compte les implicacions de l'aprovació de la Llei orgànica de responsabilitat penal del me-

nor. Així doncs, hi ha interns en règim semiobert que es troben *de facto* en règim tancat o que dormen en matalassos a terra, segons que denuncien en un informe conjunt els quatre sindicats representats al sector. Per part de l'Administració s'ha apostat decididament per un model amb tendència a la privatització de l'execució de les mesures alternatives, sense que l'increment d'aquest tipus de mesures hagi permès descongestionar els CET. No se sap que hi hagi previst de construir-ne cap de nou.

3.2. Les reformes legislatives recents

Qualsevol mena de reflexió entorn del sistema penitenciari ha de tenir com a punt de partida el marc penològic al qual ha de donar resposta, i com a punt ideal de destinació la finalitat que es persegueixi amb la imposició de mesures privatives de drets, especialment si es tracta del dret a la llibertat deambulatòria. El Codi Penal de 1995 va incidir en aquest doble vessant: si, d'una banda, establí un sistema de penes que en termes generals resultava més lleu que l'existent, de l'altra eliminava la redempció per mitjà del treball, que suposava el revers de les elevades penes de la legislació anterior. L'entrada en vigor del nou Codi, però, no va anar acompanyada de l'adequació o renovació de la legislació processal, l'altre pilar del dret penal,

per la qual cosa, passat poc més d'un lustre de la seva entrada en vigor, s'han acumulat i evidenciat els problemes d'adaptació del nostre sistema normatiu a la realitat social actual. En aquest sentit, l'aprovació de la Llei 38/2002, que reforma el procediment abreujat en el seu conjunt, i de la seva complementària, la Llei orgànica 8/2002, que estableix un nou règim per a la conformitat, han suposat, des de la seva entrada en vigor (el maig de 2003), una celeritat més gran en la celebració dels processos i, atès que molts delictes podran ser enjudiciats al mateix jutjat de guàrdia o al cap de pocs dies, un augment de les penes de presó – cautelars o definitives –, ja que quedarà assegurada la compareixença de l'imputat al judici oral. No és menys cert, però, que l'èxit d'aquesta nova reforma, com de totes les que hi ha hagut fins ara tendents a agilitar la jurisdicció penal, dependrà de l'existència dels recursos i mitjans necessaris per a la seva aplicació als jutjats encarregats i, especialment, del Ministeri Fiscal, la col·laboració del qual és imprescindible per al bon fi de la mateixa.

Amb tot, el Govern popular considerava insuficient la reforma de la Llei d'enjudiciament criminal i ja estava gestant una reforma substancial del Codi Penal destinada a endurir els efectes de les penes i a combatre el suposat auge de la delinqüència estrangera. Si aquesta reforma es dugués a terme tal com la va plantejar l'anterior ministre de l'Interior,

sens dubte representaria un augment notable de la població penitenciària, tret que es poguessin fer efectives les mesures previstes per als estrangers condemnats. És convenient fer un breu repàs de les principals propostes governamentals i dels inconvenients de tipus legal que presenten.

a) Impossibilitat d'accedir al tercer grau penitenciari fins al compliment de la meitat de la pena en el cas dels condemnats a més de cinc anys

És sabut que, en la pràctica, és l'Administració qui decideix la durada efectiva de les penes que imposen els tribunals. Actualment, el pas al tercer grau pot produir-se des del primer dia d'ingrés a la presó en cas que es donin circumstàncies com ara l'edat avançada de l'intern o un grau elevat d'inserció a la societat. En aquest últim supòsit, en uns pocs casos es permetia als interns anar a la presó únicament a dormir i, d'aquesta manera, mantenir la feina que tenien a fora.

b) Substitució dels arrests de cap de setmana per penes de presó de tres a sis mesos

L'eliminació de les penes inferiors a sis mesos al Codi de 1995 semblava un avenç consolidat, però els fets demostren que és fàcil tornar al punt de partida si hom no se n'ha allunyat gaire. El fracàs dels arrests de cap de setmana, per als quals ni tan sols s'han

arribat a construir els centres adequats, ha provocat aquesta reacció, que reprèn un tipus de pena amb efectes resocialitzadors o de reinserció molt discutibles, si no directament negatius. D'altra banda, no hi ha dubte que aquesta proposta comportarà un augment de la població reclusa.

c) Imposició de la pena superior en grau quan coincideixin més de dos agreujants o en supòsits de delicte continuat

Actualment, la concurrència d'agreujants no provoca, tret de comptades excepcions –delicte massa–, que se superi el marc penològic definit pel Codi Penal. Amb la reforma prevista, l'augment de penes pot ser substancial, ja que per a tots els delictes s'obre la possibilitat d'ultrapassar el límit superior previst, i de recórrer al grau superior en tota la seva extensió. Si es duu a terme i és acceptada pels tribunals, la reforma comportarà un augment mitjà de les estades a la presó.

d) Conversió de les faltes reiterades en delicte

Tot i que actualment el Tribunal Suprem ja permet la conversió en delicte de les faltes continuades contra el patrimoni, la reforma preveu l'extensió d'aquest criteri a tot el llibre III del Codi Penal, la qual cosa no tan sols pot derivar en algun tipus d'efecte pervers –serà indiferent superar o no el límit

de 300 euros o la gravetat de la lesió–, sinó que, a més, delimita el marge discrecional dels tribunals i els imposa l'adopció de penes de presó per a fets que actualment n'estan exempts.

e) Substitució de les penes de presó inferiors a sis anys per les d'expulsió en el cas de delinqüents estrangers

És l'única mesura que podria alleujar la saturació de les presons, atès que els tribunals aplicarien de manera obligatòria l'expulsió de l'estranger penat amb menys de sis anys. Es tracta, també, de la mesura de constitucionalitat més dubtosa de totes les proposades: en primer lloc, no respon al principi de proporcionalitat de les penes, ja que condemna de manera uniforme un delictes de poc abast –un furt, per exemple– que un altre de considerat greu –com ara un robatori amb violència–, als quals correspondrien penes de presó molt diferents –un any en el cas del furt i fins a cinc en el cas de robatori amb violència–; en segon lloc, també sembla infringir el principi de *non bis in idem*, ja que als estrangers en presó preventiva, als quals s'hauria de computar el temps que ja han passat a la presó com a compliment de la pena, se'ls imposarà un càstig ulterior mitjançant l'expulsió; el mateix passarà, en tercer lloc, si es recorre la decisió, ja que l'estranger continuarà engarjolat a l'espera de conèixer l'apel·lació o cassació, i en el cas de ser confirmada

la condemna, també patirà l'expulsió; per últim, sembla difícil que les víctimes puguin rescabalar-se mai dels danys causats per l'estranger expulsat, raó per la qual s'accentuarà el caràcter simbòlic que avui dia ja tenen tantes peces de responsabilitat civil.

El cas és que, fins ara, els intents d'expulsar legalment els estrangers condemnats han topat amb grans dificultats d'ordre pràctic, tècnic i jurídic. És per això que el sistema previst a l'article 81 del Codi Penal ha obtingut tan pocs resultats. La raó de fons probablement rau en el fet que es tracta d'una mesura aliena al nostre sistema jurídic constitucional –no pas a l'històric, en què la pena de desterrament no era infreqüent– i que, per tant, és difícil que encaixi amb la resta de peces que configuren el dret penal espanyol.

A les reformes legals aprovades o proposades fins ara cal afegir-hi, ni que sigui de passada, determinades reflexions sobre el clima social i polític que les promou i que, en el fons, són la causa que s'hagin produït. Des del punt de vista de l'acció política comparada, no hi ha dubte que un èmfasi renovat per garantir la seguretat ciutadana recorre tot Europa. Prenent com a punt de partida l'auge de la victimologia durant la dècada passada, s'han popularitzat solucions de fermesa que comencen a plasmar-se en la legislació i, sens dubte, en els discursos públics.

3.3. A tall de conclusió: futuribles del món penitenciari

Moltes de les propostes actuals en matèria penal advoquen per un enduriment de les penes, ja sigui directe, per mitjà del seu increment, o indirecte, mitjançant l'eliminació de beneficis o tractaments penals atenuats. En massa ocasions, però, les propostes legislatives o criminològiques obvien les conseqüències de la seva posada en pràctica en el món carcerari. I, malgrat tot, sembla que el model existent des de la transició, i que fluïa entre els principis excelsos recollits en la norma jurídica i la casuística de vegades sòrdida de la realitat, és a punt d'anunciar la seva fallida definitiva. En el cas de Catalunya, els primers indicis d'insostenibilitat del sistema s'han manifestat en forma de motins, agressions i fugues, de malestar laboral i d'absència d'una alternativa o proposta definida sobre les presons que volem i la finalitat a la qual estaran destinades. És significatiu, en aquest sentit, que no s'hagi fet cap pas adreçat a l'aprovació del Reglament Penitenciari de Catalunya.

Això no impedeix preveure quins camins prendrà el debat en el futur. Suggestim algunes de les línies mestres que pensem que poden conformar-ne el traç:

a) *Model públic o privat de gestió penitenciària*

La carència persistent de fons en les arques autonòmiques fa difícil pensar que s'hagi de produir un *aggiornamento* del model penitenciari català sobre les bases en què se sustentava, almenys des d'un punt de vista teòric. I és que requeriria una inversió en mitjans materials i humans massa allunyada de la política de barracots o de reconversió de mòduls que l'Administració aplica des de fa temps. D'altra banda, l'oposició veïnal allà on sigui que es projecti instal·lar un establiment en dificulta cada vegada més la construcció; raó per la qual l'espessa xarxa de petits centres que determinada gent va concebre com a reflex material dels principis constitucionals sembla haver passat definitivament a la història. Als recintes penitenciaris es difumina cada vegada més la funció reinsertora o resocialitzadora, fet que obligarà a incrementar els recursos destinats a l'ampliació de penes alternatives, tant per contenir la massificació carcerària com per evitar que delinqüents ocasionals o novells es tornin contumaços després d'haver passat per les penitenciaris. En aquest cas, sembla probable que les experiències que ja s'han dut a terme en matèria hospitalària o de justícia de menors s'estenguin, o vulguin estendre's, a altres àmbits de l'execució penal.

Tampoc no es pot descartar la importació de models anglosaxons de privatització dels centres penitenciaris, sobretot si l'escassetat pressupostària és persistent i el nombre d'internaments creix. Des de l'Administració autonòmica ja s'han llançat missatges en aquesta direcció –deixant de banda el que ja s'està produint als centres de menors–, en proposar la substitució de la policia autonòmica per agents de seguretat.

Es tracta de mesures que no es poden rebutjar sense més ni més. Cal insistir, això no obstant, en que la defensa d'aquests models sembla que se sustenta únicament en consideracions d'ordre econòmic, sense que s'hagi reflexionat sobre les conseqüències en la missió i els principis del nostre sistema penitenciar. La presó, concebuda tradicionalment com a necessitat indesitjada de la societat, i que a través de l'Estat aïlla, reeduca o, més modernament, resocialitza els qui manifesten conductes desviades, també pot entendre's com a negoci, font d'enriquiment o oportunitat de lucre. Si fins ara la meta (inassolible) de tota societat era arribar a un nivell que li permetés prescindir de les presons, i d'alguna manera això definia les aspiracions de la col·lectivitat, s'ha de valorar la mutació que representa passar a veure en aquests establiments la possibilitat de creació de riquesa i, per tant, necessitat. Si considerem aproximadament cert el famós axioma criminològic segons el qual el nom-

bre de presos coincideix amb el de places carceràries disponibles, estarem en condicions d'imaginar les conseqüències de l'existència d'una indústria interessada a augmentar aquestes places en consonància amb els seus beneficis.

b) Desenvolupament de mesures alternatives

No sembla versemblant que Catalunya pugui sostreure's durant gaire més temps a l'aplicació generalitzada de les mesures alternatives a la presó. La timidesa amb què les contemplen els codis es transforma en agosarament quan es confronten amb la realitat, i és que poc s'ha avançat en la matèria. L'espina dorsal del nostre sistema penal continua essent l'horitzó penitenciari. Això no obstant, a poc a poc i de manera voluntariosa, van penetrant polítiques públiques inspirades en les que s'apliquen des de fa dècades en altres països europeus, tot i que sovint és únicament gràcies a les coordinadores de suport als presos o a iniciatives gairebé individuals; i poques vegades amb els recursos necessaris per obtenir el ressò que caldria.

La mesura alternativa que sembla més consolidada, i que, a més, ofereix una perspectiva que supera l'actual sense que per això arribi a adoptar postures possibilistes o derrotistes, és la *mediació penal*. Aquesta institució, de la qual encara cal fer pedagogia als jutjats cada vegada que s'intenta

aplicar en un procediment, cobreix el temps mort existent entre el fracàs de la prevenció i l'aplicació de la reinserció, i ho fa posant en contacte l'imputat amb les seves víctimes i obligant-lo a reflexionar sobre les conseqüències de la seva conducta desviada. La manca de regulació específica ha obligat a recórrer a l'article 21.5 del Codi Penal, que fa referència al rescabament de la víctima, per donar-hi contingut jurídic i influència sobre la pena. Aquesta mesura conjumina l'avantatge de permetre al subjecte passiu del delictes una reparació moral i econòmica que en la majoria dels casos –la immensa majoria– no obtindria del sistema judicial, i alhora, a més d'obligar al reu a abandonar el paper de boc expiatori al qual sol creure's destinat, li permet obtenir un benefici de la seva actitud reparadora.

c) Diversificació de centres penitenciaris

Es fa estrany admetre que ni tan sols en l'època de més auge del consum d'opiacis es va crear cap xarxa de centres públics destinats a la resocialització del toxicòman –la resocialització per deshabitació–, que aleshores es va deixar en mans de comunitats, organismes eclesiàstics o fins i tot de gurus, on sembla que continua. Fa la impressió que s'ha estès la idea, a més, que aquella època ja ha passat i que ara el principal viver de delinqüents són els extracomunitaris, que els problemes de les toxicomanies són residuals.

El problema, com tots els d'aquest àmbit, és més complex i afecta de manera molt més profunda els mecanismes de selecció i foment social –l'àmbit de la prevenció, per tant– que els de tractament penitenciari, que, malgrat tot, pateixen les conseqüències dels fracassos del primer. El cas és que determinades tipologies humanes no paren d'afluir a les presons: drogoaddictes, ludòpates, malalts mentals de diversa índole, alcohòlics i víctimes d'altres patologies d'adaptació social. Cal tenir present que aquestes tipologies no són una minoria en l'àmbit penitenciari, sinó que formen una majoria notable.

Una xarxa d'establiments penitenciaris orientada a resoldre els problemes-típus que pateix la població reclusa, o almenys una part d'aquests problemes, no és una idea nova ni original. Tot i això, mai no s'ha fet efectiva i el problema continua essent el tràfic de drogues a l'interior dels centres, però no en termes acadèmics o terapèutics, sinó quantitativs. Els mecanismes de tractament dels toxicòmans, per continuar amb el mateix exemple, s'han convertit en procediments impersonals confiats a la ciència de les anàlisis. Amb tot, perquè la finalitat resocialitzadora sigui efectiva, sembla elemental que s'hagin d'especialitzar centres i mesures terapèutiques, i que calgui reforçar –o construir– el pont entre la vida reclusa i la vida en societat.

On més patent es fa l'absència d'establiments sectorials és en l'àmbit dels centres de menors. Ignorant totalment les previsions legals, la Comunitat Autònoma de Catalunya no disposa de cap centre per al compliment de la mesura contemplada a l'article 7.1 d) de la Llei de responsabilitat penal dels menors –internament terapèutic–, que preveu l'existència de centres específics per als interns amb alteracions psíquiques o dependències. Aquesta és la raó del reduïdíssim índex d'imposició d'aquestes mesures en la jurisdicció de menors: un total de set el 2001. Així, doncs, en l'actualitat resulta indiferent que la sentència del jutjat de menors estableixi una mesura d'internament terapèutic, atès que el compliment es farà als mateixos centres que acullen les mesures de règim tancat.

És evident que, pel que fa al tractament penitenciari, es podrien posar damunt la taula altres mesures. Amb tot, és imprescindible vincular el debat de les presons al que s'està suscitant de manera tan activa en el dret penal material. Qualsevol proposta que propugni la introducció de mesures que facilitin la reclusió dels qui mostren conductes desviades també ha d'explicar amb quina finalitat propugna l'adopció d'aquestes mesures, què pretén amb aquestes mesures i quins mitjans creu que s'haurien de destinar a aquesta missió.

Així mateix, d'acord amb un plantejament ja clàssic, tota societat ha de tenir present que un dels barems més fiables per calibrar el seu grau de desenvolupament és el tracte que ofereix als grups socials més desfavorits o marginals: manicomis, presons i hospicis, en la terminologia que tant corsecava Lombroso. Un deteriorament de les condicions de vida en tots aquests establiments és reflex indubtable d'un mal social. De la mateixa manera, l'augment de les respectives poblacions indica que creix el nombre de bojos, delinqüents o morts prematures en el conjunt del cos social, un fet que sempre representa un símptoma alarmant. Cal combatre'n les causes, ni que sigui lluny del pensament càndid que s'obceca amb una societat lliure de conductes desviades i menysprea la prevenció limitada, sectorial o possibilista, i cal combatre la reincidència creant les infraestructures i difonent els coneixements necessaris, sense que per això calgui deixar d'assumir que la ciència social de vegades topa amb situacions individuals o col·lectives irresolubles. Aquesta és la mena de combats que cal enfrontar per no haver de disputar únicament el més difícil, el de la mera repressió.

4. NOTA BIBLIOGRÀFICA

Autors diversos, *Boletín Sida-Cárcel*, setembre 2002.

Autors diversos, *Informe técnico sobre la situación en las cárceles españolas*, Madrid, Asociación Pro Derechos Humanos, 1998.

Autors diversos, "Justícia penal i reincidència", col·lecció *Justícia i Societat* del CEJFE, núm. 9 (1993).

Autors diversos, "La mediación penal", col·lecció *Justícia i Societat* del CEJFE, núm. 19 (1999).

Autors diversos, "La presó a Catalunya. Un diagnòstic de la situació actual", *Quaderns per a la Solidaritat*, 16 [número monogràfic], novembre 2002.

Carmena, Manuela, *Crónica de un desorden. Notas para reinventar la justicia*, Madrid, Alianza, 1997, cap. 1 i 2.

Ceballos Martín, Isabel, "Presente y futuro de la victimología", *Cuadernos de Política Criminal*, 75 (2001), p. 615-626.

CCOO, *Informe sobre la situación penitenciaria*, Barcelona, 2002 (setembre).

Defensor del Pueblo, *Situación penitenciaria y depósitos municipales de detenidos (1988-1996)*, Madrid, 1997.

—, *Situación penitenciaria en Cataluña*, Madrid, 1990.

—, *Situación penitenciaria en España*, Madrid, 1988.

Departament de Justícia, *Memòria anual*, Barcelona, diversos anys.

Díaz Maroto, S., "Situación actual de los servicios de farmacia penitenciarios", *Revista Española de Sanidad Penitenciaria*, 2/2000, p. 34-44.

Guerrero, R. A., i F. March, "Situación de la tuberculosis en la población penitenciaria de Cataluña", *Revista Española de Sanidad Penitenciaria*, 1/1999, p. 115-118.

Invesbreu: Addictes a les drogues i reincidència en el delicte, 21/2002.

Invesbreu: L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000), 20/2002.

Justidata: Evolució de la població penitenciària a Catalunya (1985-1991), 1/1991.

Justidata: Evolució de la població penitenciària a Catalunya: novembre 1991-març 1993, 5/1993.

Justidata: Evolució de la població penitenciària a Catalunya i al conjunt de l'Estat espanyol: 1985-1994, 10/1994.

Justidata: Evolució de la població penitenciària a Catalunya des de l'aplicació del Codi Penal de 1995, 29/2002.

Justidata: Evolució de la població que arriba a la justícia de menors a Catalunya (1986-1991), 2/1991.

Justidata: La reincidència a Catalunya. Anàlisi d'una mostra d'excarcerats l'any 1987, 4/1993.

Jutjat Degà de Barcelona, *Memòria anual*, Barcelona, 2001.

SAC (Sindicat de l'Administració de Catalunya),
"Pavelló Hospitalari Penitenciari", *Butlletí
informatiu de la Secció de Presons del Sindicat de
l'Administració de Cat*

FUNDACIÓ CARLES PI i SUNYER
D'ESTUDIS AUTONÒMICS i LOCALS

La Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals és una entitat nascuda de l'impuls d'un conjunt d'autoritats locals de Catalunya. Té una vocació oberta i plural, i integra en el seu patronat persones procedents d'àmbits i institucions diverses.

La Fundació opera com un espai de discussió, elaboració i difusió d'idees en els àmbits del govern i la gestió dels municipis i les comunitats autònomes.

Els treballs i activitats de la Fundació integren perspectives diverses, des del dret, la ciència política, la gestió pública i l'economia pública, i recullen aportacions del món acadèmic català, espanyol i internacional, així com de càrrecs polítics i de professionals de l'administració pública.

La Fundació ha establert convenis i acords amb diferents institucions, universitats i centres d'investigació, amb els quals desenvolupa projectes en comú.

PATRONAT

Ajuntament de Barcelona
Ajuntament de Girona
Ajuntament de Lleida
Ajuntament de Tarragona
Diputació de Barcelona
Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana
de Barcelona
Ministerio de Administraciones Públicas

Josep M. Ainaud de Lasarte

Enric Argullol Murgadas

Josep M. Bricall Masip

Francesc Caminal i Badia

Jaume Galofré i Crespi

Pere Grases González

Joan B. Isart i López

Ernest Maragall i Mira

Pasqual Maragall i Mira

Manuel Mas i Estela

José Mª Mena Álvarez

Josep Montilla Aguilera

Ramon Mullerat i Balmaña

Joaquim Nadal i Farreras

David Pérez Maynar

Carles Pi-Sunyer i Arguimbau

Carolina Pi-Sunyer i Cuberta

Núria Pi-Sunyer i Cuberta

Oriol Pi-Sunyer i Cuberta

Antoni Serra i Ramoneda

Jordi Solé Tura

Guillem Vidal i Andreu

Eulàlia Vintró i Castells

President: *Àngel Garcia i Fontanet*

Vicepresident: *Antoni Castells i Oliveres*

Secretari: *Josep M. Socías i Humbert*

Directora: *Meritxell Batet i Lamaña*

ACTIVITATS

Seminaris de treball

Reunions intensives de discussió i intercanvi entre experts.

Presentacions tècniques

D'experiències de gestió i d'investigacions acadèmiques.

Jornades, Conferències i Taules Rodones

Sessions obertes de divulgació i debat.

Premi Carles Pi i Sunyer

Anualment es convocarà sobre temes que es considerin d'actualitat dins del marc dels estudis autonòmics i locals.

SERVEIS

Banc de Bones Pràctiques

Identifica, sistematitza i difon experiències innovadores de govern i gestió als municipis i les comunitats autònomes.

Observatori del Govern Local

Elaboració d'una Enquesta als Municipis de Catalunya per tal de cobrir el dèficit d'informació existent sobre la realitat municipal.

Fons documental

La Fundació recull documentació sobre govern local, autonomies i federalisme. Aquest fons documental és consultable també a través de la nostra pàgina web.

loc@l

Llista de correu electrònic sobre govern local, federalisme i autonomies. Per subscriure's i difondre missatges a la llista cal enviar un correu electrònic a local@pisunyer.org

Arxiu Carles Pi i Sunyer

Arxiu particular de Carles Pi i Sunyer sobre la Guerra Civil i l'exili: correspondència i documents de l'època.

PUBLICACIONS

Informes Pi i Sunyer

Estudis en profunditat que analitzen l'estat de la qüestió en matèries com el govern local, comunitats autònomes o justícia, i realitzen propostes en funció d'aquestes anàlisis.

Estudis

Treballs de recerca de caràcter monogràfic impulsats per la Fundació.

Documents Pi i Sunyer

Compilacions de textos, ponències i articles d'interès per a governs locals i autonòmics. Es posaran també a l'abast tesis, tesines i treballs d'investigació acadèmica sobre la matèria.

Punts de Vista

Textos breus que presenten visions crítiques i propostes substantives adreçades a renovar la política i la gestió en els governs territorials.

Notes de Treball

Documents de síntesi dels Seminaris de Treball realitzats a la Fundació.

Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer

Recull originals de l'Arxiu Pi i Sunyer en edicions crítiques, així com investigacions sobre la Guerra Civil, l'exili i el primer franquisme a Catalunya.

Documents d'Història

Sèrie Segona República

Sèrie Exili

Sèrie Franquisme

Informes Pi i Sunyer

Informe Pi i Sunyer sobre Gobierno Local en España. *Francisco Longo* (dir.)

Informe Pi i Sunyer sobre Gobierno Local en las democracias avanzadas. *Francisco Longo* (dir.) (*EXHAURIT*)

Informe Pi i Sunyer sobre Comunidades Autónomas 1995-1996. *Manuel Ballbé, Joaquim Ferret* (dirs.)

Informe Pi i Sunyer sobre la Justícia a Catalunya (versió en català i castellà). *Jaume Galofré* (dir.)

Informe Pi i Sunyer sobre l'Administració de la Generalitat de Catalunya

Informe Pi i Sunyer sobre l'ampliació de competències municipals

Informe Pi i Sunyer sobre el desarrollo autonómico y la incorporación de los principios de la Unión Europea. *Jaume Galofré* (coord.)

Documents

1. Regiones y ciudades ante la Unión Europea
2. La Llei Municipal de Catalunya de 1934
3. El acceso de los Entes Locales al Tribunal Constitucional y la protección de la Autonomía Local
4. Nuevas orientaciones en Política y Gestión Urbana
5. Federalismo y subsidiariedad en Italia (*EXHAURIT*)
6. Estratègies per al desenvolupament econòmic i social en l'àmbit local
7. Optimizar la organización municipal
8. Mediació i resolució alternativa de conflictes als municipis (*EXHAURIT*)
9. El nuevo ordenamiento de las autonomías locales en Italia: entre continuidad y reforma
10. Informe mundial y Declaración de Berlín sobre el futuro urbano. Urban 21 (*EXHAURIT*)
11. Técnicas de gestión de calidad en la Administración Pública: CAF. El Marco Común de Evaluación
12. La Gestión Pública Intergubernamental en la Unión Europea

13. Conferencia de Riga sobre la democracia local en los albores del siglo XXI
14. Los altos cargos: entre la política y la administración
15. Evaluación sobre la corrupción en España
16. Las actuaciones municipales en Cataluña en el ámbito de la inmigración
17. La política báltica de la Unión Europea. El caso de Kaliningrado
18. La Reforma de la Organización Territorial de la Administración del Estado Portugués
19. La participación de los ciudadanos en la vida pública local
20. La reforma constitucional del sistema regional italià
21. Jornada sobre la corrupción en España, hoy. Situación y expectativas
22. Ética pública en el nivel local. Paquete de iniciativas modelo
23. Propuesta de indicadores básicos de gestión de servicios públicos locales
24. La mediació comunitària: municipi, comunitat i conflicte
25. Criterios para detectar buenas prácticas locales

Punts de Vista

1. Fortalecer la conciencia de comunidad: ¿qué rol para los gobiernos locales? *Frank Benest*
2. Notas sobre el principio de subsidiariedad y el gobierno local. *Luciano Parejo*
3. El futur dels ajuntaments: vuit visions. *Diversos autors*
4. Vint anys d'ajuntaments democràtics: opinions a la premsa. *Diversos autors*
5. El dictamen sobre la secesión de Quebec: un comentario. *Carmen Chacón i Agustín Ruiz Robledo*
6. Marketing de servicios municipales. *Toni Puig*
7. La Carta municipal de Barcelona en la reforma del Régimen Local. *Tomàs Font*
8. L'accés dels estrangers no comunitaris a la funció pública local: un canvi cap a la igualtat. *Francesc Consuegra*
9. Cargos locales y derecho fundamental a la participación política. *Enrique Belda Pérez-Pedrero (EXHAURIT)*
10. La Llei Orgànica d'Universitats: quina aportació al futur de la universitat? *Eva Pons*
11. El conflicte d'Orient Mitjà: població, territori i poder polític. *Pere Vilanova*

12. Estabilitat pressupostària, autonomia i finançament de la inversió pública. *Antoni Castells*
13. El nacimiento de la Corte Penal Internacional. *Antoni Pigrau Solé*
14. Reflexiones a propósito de la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea. *Víctor Ferreres*
15. La resistencia de la economía palestina. *Salah Jamal*
16. La reforma de l'organització comarcal de Catalunya. *Robert Casadevall i Camps*
17. Poesía y Derecho Constitucional: una conversación. *Peter Häberle i Hèctor López Bofill*

Estudis

1. La Provincia en el Estado de las Autonomías. *Diversos autors*
2. Gestió pública del turisme. Manual per a les administracions locals de les zones interiors. *Joan Cals (dir.)*
3. El Consell Tributari Municipal de Barcelona. *Diversos autors*
4. Gobierno local y modelo gerencial. Reflexiones y propuestas para fortalecer la función directiva en los municipios. *Diversos autors*
5. Los retos de la Justicia en el siglo XXI. Reflexiones sobre la situación actual y las perspectivas de futuro del Poder Judicial. *Diversos autors*
6. El "model europeu" de cohesió econòmica i social. *Diversos autors*
7. Jornades sobre el model d'organització territorial de Catalunya
8. Inmigración y Política urbana en la Región Metropolitana de Barcelona. *Eduard Rodríguez Villaescusa (EXHAURIT)*
9. Els menors immigrants en desemparament a Catalunya. *Eliseo Aja, David Moya (dirs.)*
10. La pluralitat i diversitat en la gestió dels serveis públics locals

Notes de Treball

1. Las Administraciones Locales ante el futuro Estatuto de la Función Pública
2. Proyecto de Ley Reguladora de la Jurisdicción Contencioso-administrativa
3. Las Administraciones Locales ante la modificación de la Ley 30/1992, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común

4. Indicadores de Gestión para las Entidades Públicas
5. L'aplicació de la Llei de la intervenció integral de l'administració ambiental
6. Contratación pública local: propuestas de reforma
7. La Mediació Comunitària als Estats Units
8. Gobernabilidad Local y Participación Ciudadana
9. Grans Ciutats: La Carta Municipal de Barcelona
10. Municipis i Urbanisme. Tertúlies locals núm. 2

Papers de Recerca

1. La cooperación transestatal entre autoridades regionales y locales. *Neus Gómez*
2. La descentralización en Barcelona y Birmingham. *Moisés Amorós*
3. La devolution en el Reino Unido: Gales, Escocia e Irlanda del Norte. *Neus Oliveras*
4. Gobierno Local y desarrollo en Suecia: el caso del Condado de Västerbotten. *Pedro Luis Pérez Guerrero*
5. Reflexiones sobre la moción de censura al alcalde: evolución, comportamientos y regulación actual.
J. L. Martínez-Alonso Camps i Jaume Magre Ferran

EuropaFutura.org

0. La participación de las regiones en Europa
1. Perspectivas actuales del proceso de integración europea
2. La Convención y la reforma institucional de la Unión Europea
3. La delimitación de competencias entre la Unión y los estados, con especial consideración al nivel regional
5. Las posiciones políticas en el debate sobre el futuro de la UE en la Convención

Fora de col·lecció

Anuario de Hacienda Local. 1998

Indicadors de gestió per a les entitats públiques

Documents AECA: Principis de comptabilitat de Gestió, núm. 16.

Barcelona: Gobierno y Gestión de la Ciudad

Editat i distribuït per Ediciones Díaz de Santos, tel. 91-431 24 82.

Las balanzas fiscales de las Comunidades Autónomas (1991-1996)

Diversos autors

La Carta Municipal de Barcelona y el ordenamiento local

Alfredo Galán Galán

Convivència, Seguretat i Justícia a Barcelona

Joan Clos, alcalde de Barcelona

Poder local y guetos urbanos

Juli Ponce Solé

Reflexions al voltant de la Llei electoral catalana

Coeditat amb l'ICPS

El proyecto de nueva Constitución europea: balance de los trabajos de la Convención sobre el Futuro de Europa

Coeditat amb l'Institut d'Estudis Autònomic

DISTRIBUCIÓ I VENDA

- Les publicacions de la Fundació es troben a les principals llibreries d'Espanya; entre d'altres, a Barcelona:
 - A la Llibreria de la Diputació (C/ Londres, 55. Barcelona, tel. 93 402 25 00)
 - A la Llibreria Marcial Pons (C/ Provença, 249. Barcelona, tel. 93 487 39 99)
- Distribuïdora Marcial Pons, tel. 91 304 33 03.

PUBLICACIONS
ARXIU PI I SUNYER

Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer

1. La situació a Catalunya i Espanya els anys 1945-1946/Informe de les gestions fetes a Barcelona l'any 1947. (*EXHAURIT*)
2. Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera, 1939-1940. (*EXHAURIT*)
3. Des dels camps. Cartes de refugiats i internats al Migdia francès l'any 1939. (*EXHAURIT*)
4. La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics
Maria Campillo i Francesc Vilanova (eds.)

Documents d'Història

Sèrie Franquisme 1. Franco a Barcelona

Memòries de Carles Pi i Sunyer

1939. Memòries del primer exili. *Xavier Luna Batlle i Francesc Vilanova* (eds.)

DISTRIBUCIÓ I VENDA

- Les publicacions de l'Arxiu es troben a les principals llibreries d'Espanya; entre d'altres, a Barcelona:
 - A la Llibreria de la Diputació (C/ Londres, 55. Barcelona, tel. 93 402 25 00)
 - A la Llibreria Marcial Pons (C/ Provença, 249. Barcelona, tel. 93 487 39 99)
- Distribuïdora Marcial Pons, tel. 91 304 33 03.